
รายงานการวิจัยเรื่อง
การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นไม้แกะสลักโซฟามังกรบ้านคลองเตย
ตำบลคลองลานพัฒนา อำเภอกองลาน จังหวัดกำแพงเพชร
(The Knowledge Management on Local Wisdom of Wood Carving
MonkGon Sofa BanKhlongTeuy Khlong Lan Patthana sub-district ,
Khlong Lan district, Kamphaeng Phet)

อรุณลักษณ์ ทูมมากรณ์ และคณะ*

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของไม้แกะสลักโซฟามังกร โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัยคือ 1) เพื่อศึกษาบริบทชุมชนและความเป็นมาของไม้แกะสลักโซฟามังกร 2) เพื่อศึกษาองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของไม้แกะสลักโซฟามังกร 3) เพื่อศึกษากระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของไม้แกะสลักโซฟามังกร 4) เพื่อศึกษาพัฒนาการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของไม้แกะสลักโซฟามังกร ขอบเขตของการวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของไม้แกะสลักโซฟามังกร หมู่ 9 บ้านคลองเตย ตำบลคลองลานพัฒนา อำเภอกองลาน จังหวัดกำแพงเพชร เพื่อหาแนวทางพัฒนาการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม โดยความร่วมมือระหว่างชาวบ้านในหมู่บ้านบ้านคลองเตย ช่างแกะสลัก ผู้รู้ ผู้นำชุมชน และมหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร จำนวน 28 คน เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลได้แก่ สัมภาษณ์เชิงลึก สันทนากลุ่ม และสังเกตแบบมีส่วนร่วม การวิเคราะห์ข้อมูลใช้โปรแกรม Excel ช่วยในการจัดเรียงข้อมูล วิเคราะห์เนื้อหาจากคำหลักและให้ความหมายโดยการพรรณนาและเปรียบเทียบเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของข้อมูล

ผลของการวิจัยพบว่า 1) ด้านบริบทชุมชนพบว่า บ้านคลองเตยเป็นหมู่บ้านที่มีราษฎรอาศัยอยู่อย่างหลากหลาย นอกจากจะเป็นคนพื้นบ้านดั้งเดิมแล้วยังมีบุคคลหลายกลุ่ม ได้อพยพเข้ามาเพื่อทำมาหากินได้แก่ ชาวไทยทรงดำ ชาวไทยภูเขาเผ่าเย้า ชาวไทยอีสาน เป็นต้น สภาพภูมิประเทศของหมู่บ้านมีความเหมาะสมและเอื้อต่อการประกอบอาชีพของชาวบ้าน เช่น มีแหล่งน้ำและแหล่งไม้

---

* อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

ที่อุดมสมบูรณ์ทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางด้านเกษตรกรรมเป็นหลัก และมีอาชีพเสริมเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับชาวบ้านเวลาว่างงาน ส่วนใหญ่จะทำอุตสาหกรรมในครัวเรือน เช่น หัตถกรรมเครื่องเงิน หัตถกรรมด้านการทำโซฟามังกร และการตัดเย็บเครื่องนอน และชาวบ้านมีรายได้จากการทำโซฟามังกรตัวละ 6,500-8,000 บาท ซึ่งเป็นรายได้ที่สามารถเลี้ยงครอบครัวได้อย่างไม่ขาดสน ทำให้ชาวบ้านมีการรวมกลุ่มและจัดตั้งองค์กรเพื่อการพัฒนาและส่งเสริมอาชีพขึ้นมา ซึ่งศูนย์หัตถกรรมพื้นบ้านโซฟามังกรก็เป็นการรวมกลุ่มของช่างแกะสลักเพื่อการพัฒนา และส่งเสริมการผลิตโซฟามังกรมาจนถึงปัจจุบันนี้ ส่วนความเป็นมาของการแกะสลักตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันจะเห็นว่าในอดีตจะผลิตเก้าอี้เพื่อใช้ในครัวเรือนโดยใช้รากไม้เป็นวัตถุดิบในการแกะสลัก ชนิดของไม้คือ ไม้มะค่า รูปทรงส่วนใหญ่เป็นเก้าอี้ ลวดลายและการออกแบบจะเน้นความเป็นธรรมชาติ ใช้ขวานเป็นเครื่องมือหลักในการแกะสลัก ลักษณะของผลงานไม่ประณีต ปัจจุบันผลิตเก้าอี้เป็นสินค้าเพื่อสร้างรายได้เสริมกับครอบครัว ใช้ส่วนของลำต้นเป็นวัตถุดิบ ไม้มีหลายประเภทที่หาได้ง่ายตามท้องถิ่น รูปทรงมีขนาดใหญ่เน้นเป็นโซฟามังกรอย่างเดียว ลวดลายและการออกแบบขึ้นอยู่กับจินตนาการของผู้ผลิตมีทั้งมังกรคู่และมังกรเดี่ยว ชีงงานมีความประณีต อ่อนช้อย กลมกลืนและสวยงามมากกว่าอดีต และเกิดการรวมกลุ่มของผู้ผลิตในรูปแบบของศูนย์หัตถกรรมพื้นบ้าน

2) องค์กรความรู้พบว่า การแกะสลักโซฟามังกรได้ทำกันมาอย่างต่อเนื่องเป็นระยะเวลากว่า 20 ปี ส่วนใหญ่จะทำกันภายในครัวเรือนประกอบด้วย พ่อ แม่ ลูก ทุกครัวเรือนจะต้องมารวมตัวกันทำที่ศูนย์หัตถกรรมพื้นบ้านหมู่ 9 เท่านั้น เพื่อทุกคนจะได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ช่างแกะสลักทุกคนต่างมีประสบการณ์และความชำนาญในการจัดแกะสลักโซฟามังกรได้เองทุกขั้นตอน สามารถประกอบเป็นรูปทรงและเก็บรายละเอียดของชิ้นงาน พร้อมทั้งดำเนินการติดต่อกับลูกค้าหรือพ่อค้าคนกลางได้ ปัจจุบันมีสมาชิกในการแกะสลัก 22 ครัวเรือน ช่างแกะสลักมีทั้งเพศชายและเพศหญิง อายุระหว่าง 30-55 ปี อายุโดยเฉลี่ยประมาณ 40 ปี ทุกครัวเรือนจะมีเครื่องมือสำหรับการแกะสลักครบทุกชิ้น ด้านเครื่องมือที่ใช้ในการแกะสลักพบว่า เครื่องมือหลักที่สำคัญคือ สิ่ว เลื่อยยนต์หรือบาร์ เครื่องขัด กระดาษทราย กบไฟฟ้า และกาว ขั้นตอนการแกะสลักของช่างแต่ละคนจะมี 9 ขั้นตอน ได้แก่ การคัดเลือกไม้ การตัดไม้ การปรับพื้นไม้ การออกแบบ ลวดลายและโครงร่างมังกร การแกะสลัก การตกแต่ง การประกอบชิ้นส่วนของโซฟามังกร การเก็บรายละเอียดของชิ้นงาน การตกแต่งและทาสี เทคนิคพิเศษของการแกะสลักคือการใช้สิ่วแวนอนจะทำให้ลวดลายมีความอ่อนช้อยงดงาม ใช้สิ่วแบบตั้งฉากจะทำให้ลวดลายคมชัด และร่องลึก ความแตกต่างของชิ้นงานขึ้นอยู่กับประสบการณ์และจินตนาการของช่าง วัตถุดิบที่ใช้ในการแกะสลักเป็นวัตถุดิบที่ช่างแต่ละคนจะต้องจัดหาเองจากแหล่งต่าง ๆ ส่วนใหญ่เป็นไม้ยืนต้นที่หาได้ง่ายและมีในท้องถิ่น ส่วนใหญ่เป็นไม้มงคล ระยะเวลาในการแกะสลักพบว่า ช่าง

แต่ละคนจะใช้เวลาแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับความชำนาญและประสบการณ์ ส่วนใหญ่ใช้เวลา 7-8 วัน ขนาดของชิ้นงาน จะกำหนดขนาดเพื่อให้เป็นมาตรฐานเดียวกันทุกตัวคือ ขนาดกว้าง 35-40 นิ้ว ยาว 2.10 เมตร ความหนา 7-8 นิ้ว 3) กระบวนการถ่ายทอดความรู้ กลุ่มผู้รับการถ่ายทอดได้แก่ ญาติ พี่น้อง เพื่อนบ้านใกล้เคียงและขยายผลไปยังนักเรียนในชุมชน รูปแบบการถ่ายทอดคือ สาธิต จัดอบรม ปฏิบัติจริงแบบตัวต่อตัว เรียนรู้โดยการสังเกต และจัดเนื้อหาเข้าไปในหลักสูตรการเรียน พื้นฐานอาชีพสำหรับสอนนักเรียน มีการรวมกลุ่มของผู้รู้ในการแกะสลักโซฟามังกรที่ศูนย์ หัตถกรรมพื้นบ้าน ซึ่งเป็นแหล่งความรู้สำหรับการศึกษาดูงานแก่คนที่สนใจทั่วไป วิธีการถ่ายทอดคือ สอนด้วยวาจาอย่างไม่เป็นทางการ และให้ลงมือปฏิบัติด้วยตนเองทุกขั้นตอนจนเกิดความชำนาญ 4) การจัดการความรู้พบว่า มีการสร้างองค์ความรู้โดยความร่วมมือของชาวบ้านคือ จัดตั้งศูนย์ส่งเสริมหัตถกรรมพื้นบ้านเพื่อรวมกลุ่มผู้ผลิตด้านไม้แกะสลักโซฟามังกร มีการประมวลและพัฒนาความรู้อย่างต่อเนื่องโดยการศึกษาดูงานการแกะสลักในจังหวัดต่าง ๆ นำความรู้ที่ได้มาถ่ายทอดให้กับช่างแกะสลักด้วยกัน เพื่อการพัฒนาชิ้นงานของตนเองให้มีความแปลกใหม่อยู่ตลอดเวลาเป็นการเพิ่มมูลค่าและความโดดเด่นให้กับชิ้นงานเช่น มีมังกรคาบแก้ว มังกรถือถุงเงินถุงทอง มังกรยิ้ม มังกรดุ เป็นต้น และชุมชนมีการจัดเก็บความรู้ในรูปแบบแฟ้มข้อมูล แฟ้มภาพ แผ่นพับ และต้องการจัดเก็บข้อมูลในรูปแบบของฐานข้อมูลที่สามารถสืบค้นและแสดงผลข้อมูลได้ตามที่ต้องการ (อยู่ในระหว่างการดำเนินการ) ข้อมูลส่วนใหญ่จะอยู่ในเครื่องคอมพิวเตอร์ของศูนย์ข้อมูลหมู่บ้าน และผู้วิจัยได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการความรู้โดยการจัดทำ VCD ขั้นตอนการแกะสลักอย่างละเอียด พร้อมทั้งจัดทำเป็นรูปเล่มเพื่อให้ชุมชนได้จัดเก็บและเผยแพร่ให้กับบุคคลที่สนใจทั่วไป นอกจากนี้ยังพบว่าชุมชนมีความต้องการดังนี้ 1) ต้องการให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามาอบรมให้ความรู้ในการเพิ่มมูลค่าของการผลิต เช่น อบรมการฝังมุกในตัวมังกร เพื่อจะได้ราคาสูงขึ้นและให้ความรู้ด้านความปลอดภัยในการผลิต 2) ชุมชนต้องการอนุรักษ์ความรู้ในการแกะสลักโซฟามังกรให้เป็นเอกลักษณ์ของบ้านคลองเตย และถ่ายทอดให้กับกลุ่มคนที่สนใจ และ 3) ต้องการพัฒนาฐานข้อมูลให้สามารถจัดเก็บและสืบค้นข้อมูลตามที่ต้องการได้

ABSTRACT

This study aimed to aspects of knowledge management on local wisdom of wood Carving MonkGon Sofa. The objectives of this study were. 1) The original and development of wood carving MonkGon Sofa 2) The knowledge base on local wisdom of wood carving MonkGon Sofa 3) Knowledge base Transfer on local wisdom of wood carving MonkGon Sofa 4) The Knowledge management on local wisdom of wood carving MonkGon Sofa. This research

is qualitative research in Moo 9 BanKhlonteuay Khlong Lan Patthana sub-district , Khlong Lan district, Kamphaeng Phet. Cooperative Learning 28 between the people of local, carver, key informants, leader local and Kamphaeng Phet Rajabhat University. Data Collecting was in-depth interview, focus group, participant observation. Sorting data by Microsoft Excel and analyzed to the topic of study and presented in descriptive analysis form.

The findings were as follows: 1)) The original and development of wood carving MonkGon Sofa :In the past people of local made wood carving is a chair in used family; raw material: wood roots; wood type: Ormosia wood; figure: chair; model: to clinch naturalistic ; Material: hatchet ; products: don't elaborate. The present, made wood carving is goods for revenue in family ; raw material: the trunk of a tree ; wood type: many type in local ; figure: MonkGon Sofa only ; model: one and single MonkGon from imagination of carver ; products: beautiful, elaborate more than the past. And increased cooperation carver to development at Manufacture Local Center 2) The knowledge base on local wisdom : important material was chisels, bar or saws, robot welding machine, abrasive paper, power planer and glue. 9 steps of wood carving was select wood, smoothly wood, cut to wood, design, carving, decoration, composite MonkGon Sofa, in keeping of product, decorating and color. Special technical of used chisels in horizontal to bring about softly product and vertically to sharpness. 3) Knowledge base Transfer to kins, neighbor and student in local. Format of transfer was demonstrate, training, practice, learning of observation, contents to curriculum for teach student, cooperation carver Monk Gon Sofa in Manufacture Local Center for education. The methods transmission knowledge of teach oral and practice every steps to skillful. 4) The Knowledge management on local wisdom : Local increased cooperation carver MonkGon Sofa in Manufacture Local Center, development knowledge to continue by make tour inspection of wood carving in many province. The Knowledge management of local in computer file, picture file, Brochure and keep to database for retrieval and display (between proceeding) at Local Center . Researcher was produce VCD and books about wood carving MonkGon Sofa for keep and to disseminate. Discovery in research local wanted: 1) Carver receives support from concern organization in training knowledge about value added to products. 2) To conserve knowledge wood carving MonkGon Sofa and Transmission for interested people. 3) Development databases for retrieval.

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การแกะสลักไม้ถือว่าเป็นงานศิลปกรรมที่เก่าแก่ประเภทหนึ่ง ซึ่งเชื่อกันว่ามีมาตั้งแต่สมัยมนุษย์ดึกดำบรรพ์ ที่รู้จักใช้เครื่องมือตัดหินจุดเจาะและถากไม้ให้มีรูปทรงตามที่ต้องการ ทั้งในด้านประโยชน์ใช้สอยและความงาม จะเห็นว่าศิลปะการแกะสลักไม้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติที่ตกทอดและสืบทอดเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ดังที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงมี พระราชประสงค์จะอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมและฟื้นฟูงานศิลปะประดิษฐ์แกะสลักไม้ของไทยให้เป็นอาชีพของคนในท้องถิ่นและอนุรักษ์ไว้ให้ดำรงอยู่ตลอดจนสืบทอดต่อไปถึงอนุชนรุ่นหลัง จึงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หาครูช่างแกะสลักที่มีฝีมือดีมาถ่ายทอดวิชาให้แก่สมาชิกของมูลนิธิศิลปาชีพ เพื่อให้สืบทอดฝีมือสร้างสรรค์ผลงานที่ทรงคุณค่าไว้เป็นสมบัติของชาติ โดยทรงเน้นให้ใช้ไม้อย่างคุ้มค่าและเหมาะสมที่สุด โดยเฉพาะไม้สัก ซึ่งตอนนี้หาได้ยาก และเป็นไม้ที่มีคุณภาพดีเหมาะสำหรับการแกะสลัก เนื่องจากเนื้อไม้มีลวดลายงดงามอยู่ในตัว มีความเหนียวและอ่อนพองเหมาะสำหรับการแกะสลักลวดลาย

ภาคเหนือเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ในด้านทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะป่าไม้ ประชาชนมีความใกล้ชิดเกี่ยวกับการใช้ไม้มาตั้งแต่เดิม จึงได้นำเอาไม้มาทำภาชนะ เครื่องใช้ ไม้สอยในครัวเรือน ตลอดจนการก่อสร้างบ้านพักอาศัย และจากหัตถกรรมแกะสลักเป็นศิลปะทางวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมา จึงนำมาผสมผสานใส่ลงไปในเครื่องเรือนต่าง ๆ เป็นลวดลายเครื่องไม้แกะสลักอันวิจิตรบรรจง งดงามตราบนานทุกวันนี้ หัตถกรรมแกะสลักเฟื่องฟูมาจากการใช้ประโยชน์อันสมบูรณ์ของป่าไม้ในท้องถิ่น โดยเฉพาะไม้สักที่เคยมีมากในอดีต ประกอบกับนำเอาศิลปะท้องถิ่นมาประยุกต์เข้ากับงานหัตถกรรมจนเป็นสินค้าที่มีชื่อเสียงทั้งในและต่างประเทศ การแกะสลักเป็นอาชีพที่มีอยู่ทั่วไป โดยเฉพาะทางภาคเหนือเพราะเป็นแหล่งที่หาวัตถุดิบได้ง่าย และการแกะสลักของแต่ละจังหวัดจะมีลักษณะที่แตกต่างกัน งานแกะสลักนี้ถือได้ว่าเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านในการสร้างสรรค์ประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้ให้เหมาะสมกับการดำรงชีวิตของชาวชนบทในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งบ้านคลองเตย เป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ในเขตตำบลคลองลานพัฒนา อำเภอกลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร สภาพทั่วไปของตำบลนี้มีพื้นที่ส่วนใหญ่ปกคลุมไปด้วยป่าไม้ โดยเฉพาะไม้ป่าสงวน ชาวบ้านจะประกอบอาชีพเกษตรกรรมและชาวบ้านจะหาอาชีพเสริมเพื่อหารายได้ให้กับครอบครัว เนื่องจากในอดีตหมู่บ้านมีความอุดมสมบูรณ์เต็มไปด้วยไม้มีค่าและชาวบ้านได้ตัดไม้เพื่อให้มีพื้นที่ทำการเกษตรกรรม เหลือไว้ซึ่งต้นไม้ที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์ นำรากไม้ดังกล่าวมาการแกะสลักรูปทรงให้เป็นเก้าอี้เพื่อใช้ในครัวเรือน ซึ่งสร้างรายได้ให้กับครอบครัว จึงเป็นการจุดประกายให้ชาวบ้านเกิดความสนใจในการศึกษาหาความรู้เพื่อให้ตนเองสามารถแกะสลักได้ และดัดแปลงการแกะสลักให้เป็นลวดลายต่าง ๆ ตามจินตนาการ รูปทรงที่ดัดแปลง

และเป็นที่ยอมรับตามท้องตลาดทั้งในอดีตและปัจจุบันคือ เก้าอี้โซฟามังกร และชาวบ้านได้ถ่ายทอดความรู้ที่มีอยู่ไปยังเครือญาติและเพื่อนบ้าน (สมนึก แก่นไม้หอม ผู้ให้สัมภาษณ์ 5 มีนาคม 2548)

นับว่าชาวบ้านได้อาศัยองค์ความรู้และประสบการณ์ที่สะสมมาพัฒนาเป็นอาชีพที่สร้างรายได้และเพิ่มอาชีพให้กับชาวบ้านที่ว่างงาน เกิดการรวมกลุ่มกันของผู้รู้ในชุมชนด้านการแกะสลักไม้โซฟามังกร ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ให้ดำรงชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือที่เรียกกันว่าปราชญ์ชาวบ้านที่มีอยู่ในภูมิภาคต่าง ๆ ของชนบทไทยมาพัฒนาเป็นอาชีพเสริม เพื่อสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัวและชุมชนในท้องถิ่นและยังสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ของการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนแบบพึ่งพาตนเองของกระทรวงมหาดไทย ที่เน้นให้ชุมชนสามารถทำการผลิตและดำรงชีพแบบพออยู่พอกิน สร้างรายได้ ลดรายจ่าย ให้ชาวบ้านร่วมกันผลิต สร้างการเรียนรู้เพื่อให้มีธุรกิจชุมชน ซึ่งเป็นทางเลือกของการประกอบอาชีพในชนบท (ณรงค์ เพชรประเสริฐ 2542) บ้านคลองเตยก็เป็นอีกหมู่บ้านหนึ่งที่ได้อาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นมาพัฒนาอาชีพสร้างรายได้ให้กับชาวบ้านจนเป็นที่รู้จักและยอมรับของคนทั่วไปในด้านการแกะสลักโซฟามังกร

จากลักษณะของภูมิปัญญาไม้แกะสลักโซฟามังกรที่สืบทอดและมีการนำมาใช้พัฒนาเป็นอาชีพจนถึงปัจจุบัน และจากการเข้าไปศึกษาพื้นที่และสัมภาษณ์ชาวบ้านพบว่า ภูมิปัญญาด้านไม้แกะสลักโซฟามังกรนี้เป็นการแกะสลักไม้ชิ้นใหญ่ซึ่งใช้ระยะเวลาานาน เพราะแต่ละคร้วเรือนที่เป็นสมาชิกของศูนย์หัตถกรรมนี้จะต้องดำเนินการแกะสลักไม้ให้ได้ทุกชิ้นตอน จากการรวมกลุ่มของชาวบ้านในระยะแรกมี 15 คร้วเรือนและได้เพิ่มจำนวนขึ้นเป็น 93 คร้วเรือนในปัจจุบันได้ลดจำนวนลงเนื่องจากไม้เริ่มหายาก และชาวบ้านได้อพยพย้ายไปอยู่ถิ่นอื่นเหลืออยู่เพียง 22 คร้วเรือนซึ่งทางศูนย์หัตถกรรมพื้นบ้านเห็นว่าการแกะสลักไม้โซฟามังกรเป็นความรู้ที่มีคุณค่า ไม่ต้องการให้สูญสลายไปจากหมู่บ้าน และต้องการให้โซฟามังกรนี้คงอยู่เป็นเอกลักษณ์ของบ้านคลองเตยต่อไป นับว่าเป็นความรู้ที่สมควรจะได้รับการจัดการองค์ความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ เพื่อการจัดเก็บและเผยแพร่ให้คนในท้องถิ่นและคนในชาติได้ศึกษาหาความรู้ และนำไปประกอบอาชีพต่อไปได้ ดังนั้นสำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร จึงได้สนใจทำวิจัยในโครงการวิจัยและพัฒนาห้องสมุดมีชีวิตเรื่อง การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นไม้แกะสลักโซฟามังกรบ้านคลองเตย ตำบลคลองลานพัฒนา อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทชุมชนและความเป็นมาของไม้แกะสลักโซฟามังกรบ้านคลองเตย
2. เพื่อศึกษาองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของไม้แกะสลักโซฟามังกรบ้านคลองเตย

3. เพื่อศึกษากระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของไม้แกะสลักโซฟามังกร บ้านคลองเตย

4. เพื่อศึกษาพัฒนาการจัดการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของไม้แกะสลักโซฟามังกร บ้านคลองเตย ให้เป็นระบบเพื่อยกระดับองค์ความรู้สู่สังคมอย่างยั่งยืน

วิธีการดำเนินการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยและพัฒนาโดยใช้วิธีการวิจัยแบบมีส่วนร่วม PAR (Participatory Action Research) เป็นหลักเพื่อการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ไม้แกะสลักโซฟามังกรบ้านคลองเตย ตำบลคลองลานพัฒนา อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร โดยนำวิธีการและเครื่องมือวิจัยที่หลากหลายมาใช้ในการศึกษา เช่น การศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การศึกษาข้อมูลจากภาคสนาม การสัมภาษณ์ การสังเกต และการสนทนากลุ่ม ซึ่งมีขั้นตอนการดำเนินงานวิจัยตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

เตรียมความพร้อมก่อนดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยได้เตรียมความพร้อมก่อนการดำเนินการวิจัย โดยจัดประชุมคณะผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัย เพื่อทำความเข้าใจร่วมกันเกี่ยวกับกระบวนการการวิจัยและได้แผนการดำเนินงานในแต่ละกิจกรรม เมื่อวันที่ 3 พฤษภาคม 2548

การสำรวจข้อมูลภาคสนาม

ผู้วิจัยลงพื้นที่เพื่อสำรวจข้อมูลเบื้องต้นด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ไม้แกะสลักโซฟามังกร เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาประชุมหารือกัน จากการสำรวจข้อมูลภาคสนามได้ข้อมูลในประเด็นต่อไปนี้

1. ข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งผลิตไม้แกะสลักในชุมชน ผู้วิจัยได้สอบถามข้อมูลจากอุตสาหกรรมจังหวัด พัฒนาการจังหวัด องค์การบริหารส่วนตำบล และลงพื้นที่ที่บ้านคลองเตย ได้พูดคุยกับชาวบ้านจำนวน 5 คน อย่างไม่เป็นทางการ เพื่อให้ได้ซึ่งข้อมูลด้านแหล่งผลิตไม้แกะสลักในชุมชน เมื่อวันที่ 4 - 5 มีนาคม 2548 พบว่า แหล่งผลิตไม้แกะสลักโซฟามังกรจะรวมกลุ่มในการแกะสลักอยู่ที่ศูนย์หัตถกรรมพื้นบ้านบ้านคลองเตยหมู่ 9 ตำบลคลองลานพัฒนา อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร

2. ข้อมูลพื้นฐานด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ไม้แกะสลักโซฟามังกร ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่ไปยังศูนย์หัตถกรรมพื้นบ้านบ้านคลองเตยหมู่ 9 ตำบลคลองลานพัฒนา อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชรเมื่อวันที่ 5 มีนาคม 2548 ได้พบตัวแทนของสมาชิกกลุ่มฯ ที่เป็นช่างแกะสลักจำนวน 3 คน และสอบถามข้อมูลเกี่ยวกับการแกะสลักโซฟามังกร ซึ่งได้ข้อมูลของจำนวนภูมิปัญญาท้องถิ่น

ที่มีอยู่ในชุมชนทั้งหมด 22 ครัวเรือนที่ได้มาร่วมกลุ่มกันทำไม้แกะสลักที่ศูนย์หัตถกรรม พื้นบ้าน และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

การเลือกประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร ประชากรในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ราษฎรในหมู่บ้านบ้านคลองเตย ตำบล คลองลานพัฒนา อำเภอกองลาน จังหวัดกำแพงเพชร จำนวน 224 ครัวเรือน รวม 1,005 คน

กลุ่มตัวอย่าง จากการที่คณะผู้วิจัยได้ลงพื้นที่และสอบถามผู้ใหญ่บ้านและสมาชิกกลุ่ม หัตถกรรมพื้นบ้านบ้านคลองเตย ได้รับการเสนอแนะรายชื่อของผู้รู้และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในเรื่อง การแกะสลักไม้โซฟามังกร ซึ่งจะเป็นผู้ให้รายละเอียดของข้อมูลที่จะเป็นประโยชน์ต่องานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้คัดเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักแบบเจาะจง โดยพิจารณาจากความรู้และประสบการณ์และ ได้แบ่งออกเป็น 5 กลุ่มดังนี้

1. ผู้นำชุมชน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล คณะกรรมการหมู่บ้าน จำนวน 3 คน
2. ผู้ผลิต ได้แก่ ช่างฝีมือไม้แกะสลักที่เป็นสมาชิกของศูนย์หัตถกรรมพื้นบ้านบ้าน คลองเตยจำนวน 10 คน
3. ผู้รู้ในชุมชน จำนวน 3 คน
4. ผู้รับการถ่ายทอด ได้แก่ ชาวบ้าน นักเรียนและครู จำนวน 7 คน
5. เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานของรัฐหรือส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง จำนวน 5 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในครั้งนี้ เป็นเครื่องมือที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นเองจาก การศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย

1. แบบสอบถาม เป็นการสอบถามข้อมูลพื้นฐานเพื่อให้รู้ข้อมูลและแหล่งที่มาของ ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการผลิตโซฟามังกร

2. แบบสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้วิจัยได้สร้างคำถามเพื่อการเก็บรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วยหัวข้อ (Topic Guide) คำถามหลัก (Main Question) คำถามย่อย (Follow up Question) คำถามย่อยอย่างละเอียด (Probe Question) เพื่อสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลเกี่ยวกับ ประวัติ ความเป็นมาและบริบทชุมชน องค์ความรู้ไม้แกะสลัก การถ่ายทอดความรู้ ปัญหาและแนว ทางแก้ไข รวมทั้งการจัดการความรู้ไม้แกะสลักโซฟามังกรเพื่อให้ได้มุมมองของแต่ละบุคคล

3. แบบบันทึกการสังเกต ผู้วิจัยได้สร้างแบบสังเกตการณ์เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูล เกี่ยวกับขั้นตอน กระบวนการแกะสลักไม้ วิธีการถ่ายทอด ปัญหาอุปสรรคทั้งด้านการแกะสลักไม้ และการถ่ายทอด ตลอดจนแนวทางในการแก้ไขปัญหา รวมทั้งการจัดการความรู้ไม้แกะสลักโซฟามังกร

4. การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เพื่อให้ได้ความเข้าใจในประเด็นหลักของกลุ่มเป้าหมายในเรื่ององค์ความรู้ไม้แคะสลัก การถ่ายทอดความรู้ ปัญหาและแนวทางแก้ไข รวมทั้งการจัดการความรู้ไม้แคะสลักโซฟามังกร

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้เตรียมความพร้อมในการลงพื้นที่เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล โดยชี้แจงและทำความเข้าใจกับผู้ช่วยวิจัยซึ่งเป็นนักศึกษาโปรแกรมวิชาบรรณารักษศาสตร์และสารนิเทศศาสตร์ ชั้นปีที่ 4 จำนวน 4 คน และบรรณารักษ์ 1 คน โดยจัดประชุม 4 ครั้งและขออนุญาตผู้นำชุมชน และกลุ่มตัวอย่างด้วยวาจาเป็นรายบุคคลในการจดบันทึกข้อมูลเป็นลายลักษณ์อักษร การถ่ายภาพ และถ่ายวิดีโอทัศนและได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็น 4 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 คณะผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลตามวัตถุประสงค์ที่ 1 เพื่อให้ได้มาซึ่งประวัติความเป็นมาของภูมิปัญญาท้องถิ่นไม้แคะสลักโซฟามังกร และศึกษาบริบทของชุมชน

ระยะที่ 2 คณะผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลตามวัตถุประสงค์ที่ 2 เพื่อให้ได้มาซึ่งองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของไม้แคะสลักโซฟามังกร โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ผู้ผลิตที่เป็นช่างแคะสลัก สังเกตแบบมีส่วนร่วม สนทนากลุ่มระหว่างตัวแทนช่างแคะสลัก ประธานกลุ่ม สมาชิก และคณะกรรมการกลุ่มหัตถกรรมพื้นบ้าน ผู้วิจัยได้จดบันทึกลงในแบบสัมภาษณ์ แบบบันทึกการสังเกตการณ์ สมุดบันทึก การถ่ายภาพ และการบันทึกเทปวิดีโอทัศน

ระยะที่ 3 คณะผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลตามวัตถุประสงค์ที่ 3 เพื่อให้ได้มาซึ่งกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นไม้แคะสลักโซฟามังกร โดยใช้วิธีการ สัมภาษณ์ ผู้ผลิต ผู้รู้ ผู้นำชุมชน ผู้รับการถ่ายทอด และเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานของรัฐหรือส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและจัดเวทีสนทนากลุ่ม

ระยะที่ 4 คณะผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลตามวัตถุประสงค์ที่ 4 เพื่อให้ได้มาซึ่งพัฒนาการการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของการแคะสลัก โดยสัมภาษณ์เชิงลึก และจัดทำ Focus group Discussion กับกลุ่มผู้ผลิต ผู้รู้ ผู้นำชุมชน ผู้รับการถ่ายทอดและเจ้าหน้าที่ของรัฐ

เมื่อเก็บรวบรวมข้อมูลในแต่ละระยะเสร็จแล้วเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่สมบูรณ์ ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่รวบรวมได้ทั้งหมดให้ประธานกลุ่มของศูนย์หัตถกรรมพื้นบ้าน ช่างแคะสลัก และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องได้ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล เพื่อให้ข้อมูลที่ไดมามีความน่าเชื่อถือโดยให้ชุมชนเป็นผู้ตรวจสอบข้อมูลที่ไดมาก่อนนำมาทำการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล

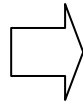
ผู้วิจัยจะนำข้อมูลที่ไดมำกำหนดรหัส (Code) ให้ความหมายของแต่ละรหัสเพื่อใช้เป็นสัญลักษณ์แทนข้อมูลที่สำคัญทั้งหมด 7 รหัสแล้วนำข้อมูลมาเรียบเรียงและจัดพิมพ์ในโปรแกรม

Excel เพื่อวิเคราะห์เนื้อหาในการกำหนดค่าหลักและ Statement ของข้อมูล แล้วนำมาเรียบเรียง บรรยายความหมายของข้อมูลจาก Statement ในเชิงพรรณนาและเปรียบเทียบเชื่อมโยง ความสัมพันธ์ของข้อมูล

สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล

1. ด้านบริบทชุมชนพบว่า บ้านคลองเตยเป็นหมู่บ้านที่มีราษฎรอาศัยอยู่อย่างหลากหลาย นอกจากจะเป็นคนพื้นบ้านดั้งเดิมแล้วยังมีบุคคลหลายกลุ่มได้อพยพเข้ามาเพื่อทำมาหากิน ได้แก่ ชาวไทยทรงดำ ชาวไทยภูเขาเผ่าเย้า ชาวไทยอีสาน เป็นต้น สภาพภูมิประเทศของหมู่บ้านมีความเหมาะสมและเอื้อต่อการประกอบอาชีพของชาวบ้าน เช่น มีแหล่งน้ำและแหล่งไม้ที่อุดมสมบูรณ์ทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางด้านเกษตรกรรมเป็นหลัก และมีอาชีพเสริมเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับชาวบ้านเวลาว่างงาน ส่วนใหญ่จะทำอุตสาหกรรมในครัวเรือน เช่น หัตถกรรมเครื่องเงิน หัตถกรรมด้านการทำโซฟามังกร และการตัดเย็บเครื่องนอน และชาวบ้านมีรายได้จากการทำโซฟามังกรตัวละ 6,500-8,000 บาท ซึ่งเป็นรายได้ที่สามารถเลี้ยงครอบครัวได้อย่างไม่ขัดสน ทำให้ชาวบ้านมีการรวมกลุ่มและจัดตั้งองค์กรเพื่อการพัฒนาและส่งเสริมอาชีพขึ้นมา ซึ่งศูนย์หัตถกรรมพื้นบ้านโซฟามังกรก็เป็นการรวมกลุ่มของช่างแกะสลักเพื่อการพัฒนาและส่งเสริมการผลิตโซฟามังกรมาจนถึงปัจจุบันนี้ ส่วนความเป็นมาของการแกะสลักตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน จะเห็นว่าในอดีตจะผลิตเก้าอี้เพื่อใช้ในครัวเรือน โดยใช้รากไม้เป็นวัตถุดิบในการแกะสลัก ชนิดของไม้คือ ไม้มะค่า รูปทรงส่วนใหญ่เป็นเก้าอี้ ลวดลายและการออกแบบจะเน้นความเป็นธรรมชาติ ซึ่งสอดคล้องกับแง่ น้อย ปัญจพรรค และสมชาย ฒ นครพนม (2535) ที่กล่าวถึงลวดลายของไม้แกะสลักที่มีภาพเน้นความเป็นธรรมชาติส่วนใหญ่จะเป็นภาพของสัตว์ป่า ใบไม้ ต้นไม้ ดอกไม้ สิ่งของเครื่องใช้ ผสมผสานเข้าด้วยกันเป็นภาพต่างๆ ที่เกิดจากความคิดและประสบการณ์ในชีวิตเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนี้ ทรงศักดิ์ ศรีบุญจิตต์ และไชยวัฒน์ รุ่งเรืองศรี (2528) ยังได้ที่กล่าวถึงประเภทของผลิตภัณฑ์ไม้ แกะสลักที่สำคัญ ได้แก่ แกะภาพลอยตัวเป็นรูปเลียนแบบธรรมชาติ เช่น รูปสัตว์ คน พระพุทธรูป เครื่องใช้ เป็นต้น แสดงให้เห็นว่าการแกะสลักลวดลายไม่ว่าจะเป็นผลิตภัณฑ์รูปแบบใดก็ตามลวดลายที่เป็นธรรมชาตียังเป็นที่นิยมของช่างแกะสลักทุกยุคทุกสมัย เครื่องมือหลักที่สำคัญในการแกะสลักคือ ขวาน ลักษณะของผลงานไม่ประณีต ปัจจุบันผลิตเก้าอี้เป็นสินค้าเพื่อสร้างรายได้เสริมกับครอบครัว ใช้ส่วนของลำต้นเป็นวัตถุดิบ ไม้มีหลายประเภทที่หาได้ง่ายตามท้องถิ่น รูปทรงมีขนาดใหญ่เน้นเป็นโซฟามังกรอย่างเดียว ลวดลายและการออกแบบขึ้นอยู่กับจินตนาการของผู้ผลิตมีทั้งมังกรคู่และมังกรเดี่ยว ซึ่งงานมีความประณีต อ่อนช้อย กลมกลืน และสวยงามมากกว่าอดีต และเกิดการรวมกลุ่มของผู้ผลิตในรูปของศูนย์หัตถกรรมพื้นบ้าน

ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของวุฒินันท์ งามฤทธิ์ (2540) และชุติมา หวันจิตนาย (2547) ที่ได้กล่าวถึง การรวมกลุ่มของช่างแกะสลัก ประกอบด้วยประชาชน คณะกรรมการและสมาชิก มีการดำเนินงาน และการจัดการอย่างเป็นระบบเพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างราบรื่นและเป็นการสร้างรายได้ ให้กับสมาชิกและปริมัตต์ บริพันธ์กุล (2546) ได้กล่าวถึงการรวมกลุ่มของชาวบ้านในการจัดตั้ง ศูนย์หัตถกรรมเพื่อเป็นศูนย์รวมของการผลิตและการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ และยังได้สอดคล้องกับ ณรงค์ เพชรประเสริฐ (2542) ที่ได้กล่าวถึงทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้ดำรงชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ในภูมิภาคต่างๆ มาพัฒนาเป็นอาชีพเสริม สร้างรายได้ให้กับครอบครัวและชุมชนในท้องถิ่น

รูปทรงในอดีต

รูปทรงในปัจจุบัน

2. ด้านองค์ความรู้พบว่า ช่างแกะสลักส่วนใหญ่มีทั้งเพศหญิงและชายอายุระหว่าง 30-55 ปี และต่ำกว่า 30 ปี แสดงให้เห็นว่าเพศและอายุไม่เป็นอุปสรรคต่อการแกะสลัก ความโดดเด่นของงานแกะสลักพบว่า เป็นการแกะสลักงานชิ้นใหญ่โดยเน้นรูปทรงเป็นโซฟามังกรเป็นหลัก ซึ่ง ลวดลายและความอ่อนช้อยของมังกรแต่ละตัวจะมีความแตกต่างกันทั้งนี้ขึ้นอยู่กับจินตนาการ ประสบการณ์ในการแกะสลักของช่างแต่ละคน และมีการพัฒนารูปทรงของมังกรเพื่อให้เป็นที่ ดึงดูดใจของลูกค้าตามยุคสมัย และยังส่งผลให้ลักษณะของชิ้นงานในแต่ละท้องถิ่นมีความ

แตกต่างกัน ไปด้วย ซึ่งสอดคล้องกับที่ชุตินา หวันชิตนาย (2547) ได้กล่าวถึงลักษณะของหัตถกรรมพื้นบ้านของแต่ละท้องถิ่นจะแตกต่างกันขึ้นอยู่กับวัสดุในท้องถิ่น และฝีมือของชาวบ้านในการสร้างสรรค์ผลงาน เครื่องมือที่ใช้ในการแกะสลักมี 2 ประเภทคือ เครื่องมือสำหรับการแกะสลัก ซึ่งพบว่าเครื่องมือหลักที่สำคัญคือ สิ่ว มี 3 แบบ ได้แก่ สิ่วหน้าตรงใช้สำหรับแกะสลักลวดลายตามโครงร่างให้เส้นลึก คม สิ่วตัววีใช้สำหรับเดินเส้นลวดลายให้มีความอ่อนช้อย จะใช้แกะกริบ เกี๊ยด ขน และสิ่วตัวยูหรือสิ่วโค้ง แกะสลักให้เป็นร่องและตกแต่งชิ้นงาน ขนาดของสิ่วที่ใช้ขึ้นอยู่กับขนาดของลวดลายที่ต้องการ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยทรงเดช สุทธสา (2545) ที่พบว่าผู้ประกอบการอาชีพแกะสลักไม้ส่วนใหญ่จะใช้อุปกรณ์ที่มีขนาดเล็กและใช้ฝีมือแรงงานจากคน เช่น สิ่ว ค้อน ซึ่งหาซื้อได้ง่ายในท้องถิ่นและราคาไม่แพงมากนัก และยังสอดคล้องกับที่วัลลภ ไชยพรหม (2529) ได้กล่าวถึงเครื่องมือที่นับว่ามีบทบาทที่สุดในการแกะสลักลวดลายคือ สิ่วโค้งหรือสิ่วเล็บมือนาง และเครื่องมือสำหรับออกแบบและตกแต่งลวดลาย ได้แก่ บาร์หรือเลื่อยยนต์ ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ผู้ผลิตคิดค้นขึ้นมาเอง มีส่วนประกอบคือ โซ่ บาร์ และเลื่อยไฟฟ้าใช้ตกแต่งไม้ให้เป็นรูปทรงของมังกร เลื่อยจิ๊กซอร์ เป็นเครื่องมือสำหรับการตัดลวดลายส่วนโค้ง กบไฟฟ้า เป็นเครื่องมือสำหรับการลบเหลี่ยม เครื่องขัดไฟฟ้าเป็นเครื่องมือสำหรับการขัดให้ตัวมังกรมีความกลมกลืนเป็นเนื้อเดียวกัน แบบพิมพ์ เป็นเครื่องมือสำหรับการวาดโครงร่างของตัวมังกร

แบบพิมพ์เป็นเครื่องมือสำหรับการออกแบบ

บาร์หรือเลื่อยยนต์เป็นเครื่องมือสำหรับการตกแต่งลวดลาย

สิ่ว เป็นเครื่องมือหลักสำหรับการแกะสลัก

ขั้นตอนการแกะสลักมี 9 ขั้นตอนคือ การคัดเลือกไม้ การตัดไม้ การปรับพื้นไม้ การออกแบบลวดลายและโครงสร้างมังกร การแกะสลัก การตกแต่ง การประกอบชิ้นส่วนของโขนไฟ มังกร การเก็บรายละเอียดของชิ้นงาน การตกแต่งและทาสี ซึ่งแต่ละขั้นตอนจะใช้ระยะเวลาการทำงานที่แตกต่างกันขึ้นอยู่กับความชำนาญและประสบการณ์ของช่างแกะสลักแต่ละคน จะเห็นว่าการแกะสลักโขนไฟมังกรจะมีขั้นตอนที่คล้ายคลึงกันกับการแกะสลักโดยทั่ว ๆ ไป ขึ้นอยู่กับชิ้นงานและความชำนาญของช่าง ดังที่ชุตินา หวันชิตินาย (2547) ได้กล่าวถึงขั้นตอนการแกะสลักไม้ เทพทวารโขนไฟประกอบด้วยขั้นตอนที่สำคัญ 4 ขั้นตอนคือ ขั้นตอนการออกแบบ ขั้นตอนการกลั่นหุ่น ขั้นตอนการแกะสลัก และขั้นตอนการตกแต่ง และรัตนะ อุทัยผล (2523) ยังได้กล่าวถึงขั้นตอนการแกะสลักไม้ที่สำคัญ 6 ขั้นตอนคือ การขึ้นรูป การจัดภาพ การให้ลักษณะการตรวจคุณภาพ ชิ้นเป็นผลิตภัณฑ์ การตกแต่ง เทคนิคพิเศษของการแกะสลักคือ การใช้สิ่วแวนอนจะทำให้ลวดลายมีความอ่อนช้อยงดงาม ใช้สิ่วแบบตั้งฉากจะทำให้ลวดลายคมชัด และร่องลึก ระยะเวลาของการแกะสลักขึ้นอยู่กับความชำนาญของผู้ผลิตส่วนใหญ่ใช้เวลา 5-7 วัน ขนาดของชิ้นงานกว้าง 35-40 นิ้ว ยาว 2.10 เมตร ความหนาของมังกรขนาด 7-8 นิ้ว และรูปทรงของโขนไฟมังกรมี 2 รูปแบบ ได้แก่ มังกรคู่และมังกรเดี่ยว ปัญหาและอุปสรรคในการผลิตโขนไฟมังกรคือด้านวัสดุคืบ เป็นปัญหาหลักที่สำคัญเพราะส่วนใหญ่จะเป็นไม้ที่ได้มาจากธรรมชาติ ปัจจุบันมีปริมาณของไม้ลดน้อยลง สอดคล้องกับงานวิจัยของยอดสยาม เล้าเจริญ (2537) ที่ได้กล่าวถึงปัญหาในการประกอบอาชีพแกะสลักไม้ ได้แก่ ปัญหาด้านการขาดแคลนวัสดุที่สำคัญคือ การหาวัสดุคืบประเภทไม้เพราะไม้ที่หาได้ในท้องถิ่นกำลังจะหมดไป ต้องเดินทางไปซื้อยังท้องถิ่นต่าง ๆ ทำให้ต้นทุนการผลิตเพิ่มขึ้น และจากงานวิจัยของ ทรงเดช สุทธิสา (2545) ได้กล่าวว่าการผลิตงานหัตถกรรม ส่วนใหญ่จะใช้วัสดุคืบในท้องถิ่นหรือจากธรรมชาติโดยตรงและเป็นการใช้วัสดุคืบที่สิ้นเปลือง โดยเฉพาะการแกะสลักไม้เป็นการใช้ วัสดุคืบจากธรรมชาติโดยตรง ปัญหาด้านสถานที่ในการดำเนินการเนื่องจากสถานที่ค่อนข้างที่จะคับแคบ ไม้ได้มาตรฐาน และยังไม่ปลอดภัยต่อการแกะสลัก รวมทั้งปัญหาด้านมลภาวะเป็นพิษจากฝุ่นละออง ดังที่วุฒินันท์ งามฤทธิ (2540) ที่ได้กล่าวถึงผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อม เช่น ด้านเสียง ด้านฝุ่นละออง ด้านควันไฟ ก็มีผลต่อสุขภาพและอนามัยของชาวบ้าน โดยส่วนรวม

3. กระบวนการถ่ายทอดความรู้ จากการวิจัยพบว่า กลุ่มผู้รับการถ่ายทอดได้แก่ ญาติ พี่น้อง เพื่อนบ้านใกล้เคียง และมีการขยายผลไปยังนักเรียนในชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของทรงเดช สุทธิสา (2545) ; ชุตินา หวันชิตินาย (2547) ; สัมฤทธิ์ ทองเดือน (2537) ; อุทุมพร หมั่นทำการ (2529) และเอกรัฐ อินตะวงศา (2545) ที่พบว่า การถ่ายทอดความรู้ส่วนใหญ่จะเป็นการถ่ายทอดให้กับสมาชิกในครอบครัว มีการถ่ายทอดความรู้จากพ่อแม่สู่ลูก หลานและสมาชิก ในครอบครัวให้

เรียนรู้ด้วยกัน ช่วยเหลือกันในการทำงาน จนลูกหลานสามารถทำได้ด้วยตนเอง รูปแบบการถ่ายทอด คือ สาธิต จัดอบรม ปฏิบัติจริงแบบตัวต่อตัว เรียนรู้โดยการสังเกต และจัดเนื้อหาเข้าไปในหลักสูตร การงานพื้นฐานอาชีพสำหรับสอนนักเรียน มีการรวมกลุ่มของผู้รู้ในการแกะสลักโซฟ้ามังกรที่ศูนย์ หัตถกรรมพื้นบ้านบ้านคลองเตยหมู่ 9 ซึ่งเป็นแหล่งความรู้สำหรับการศึกษาดูงานแก่คนที่สนใจ ทั่วไป วิธีการถ่ายทอด คือ สอนด้วยวาจาอย่างไม่เป็นทางการ และให้ลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง ทุกขั้นตอนจนเกิดความชำนาญ สอดคล้องกับที่ภาณุพงศ์ จงชานสิทธิ (2546) ได้กล่าวถึงวิธีการ ถ่ายทอดความรู้เน้นการถ่ายทอดความรู้เป็นรายบุคคลหรือตัวต่อตัว สามารถควบคุมดูแลผู้เรียนได้ อย่างใกล้ชิด และเป็นการสอนปฏิบัติ สาธิตให้ดูเป็นตัวอย่างควบคุม ไปกับการบอกเล่าหรืออธิบาย ประกอบจากขั้นตอนง่ายไปหาขั้นตอนที่ยาก สอดคล้องกับอนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์ (2541) และ พวงเพ็ญ ชูรินทร์ (2548) ที่ได้กล่าวรูปแบบการถ่ายทอดความรู้จะเป็นการสอนที่เกิดจากการ เลียนแบบและจดจำสืบทอดกันมาในครอบครัวและใช้การถ่ายทอด 2 วิธีคือ ใช้วิธีสาธิต ทำให้ดูเป็น ตัวอย่าง อธิบายทุกขั้นตอน เพื่อให้ผู้เรียนฝึกหัดทำให้เข้าใจ แล้วให้ผู้เรียนปฏิบัติตามที่ได้สาธิตไว้ ทุกขั้นตอน และใช้วิธีปฏิบัติจริง ให้ผู้เรียนนำไปปฏิบัติจริงจนเกิดเป็นความชำนาญและเกิดผลงาน ที่จะใช้ในการดำรงชีวิต

4. การจัดการความรู้พบว่า มีการสร้างองค์ความรู้โดยความร่วมมือของชาวบ้านคือจัดตั้ง ศูนย์ส่งเสริมหัตถกรรมพื้นบ้านเพื่อรวมกลุ่มผู้ผลิตด้านไม้แกะสลักโซฟ้ามังกรสอดคล้องกับ วุฒินันท์ รามฤทธิ์ (2540) และชุติมา หวันชิตินาย (2547) ที่ได้กล่าวถึงการรวมกลุ่มของช่าง แกะสลักเพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างราบรื่นและเป็นการสร้างรายได้ให้กับสมาชิกให้มีอาชีพ ที่มั่นคงและเป็นศูนย์รวมของความรู้ และปรมัตต์ บริพันธ์กุล (2546) ที่ได้กล่าวถึงการรวมกลุ่มของ ชาวบ้านในการจัดตั้งศูนย์หัตถกรรมเพื่อเป็นศูนย์รวมของการผลิตและการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ แสดง ให้เห็นว่าชุมชนได้รวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับการแกะสลัก เพื่อสร้างอาชีพให้กับสมาชิกและ เพิ่มศักยภาพให้กับชุมชน นอกจากนี้ยังมีการประมวลและพัฒนาความรู้อย่างต่อเนื่องโดยการศึกษา ดูงานการแกะสลักในจังหวัดต่างๆ นำความรู้ที่ได้มาถ่ายทอดให้กับช่างแกะสลักด้วยกัน เพื่อการ พัฒนาชิ้นงานของตนเองให้มีความแปลกใหม่อยู่ตลอดเวลาเป็นการเพิ่มมูลค่าและความโดดเด่น ให้กับชิ้นงานเช่น มีมังกรคาบแก้ว มังกรถือถุงเงินถุงทอง มังกรยิ้ม มังกรคู่ เป็นต้น ชุมชนมีการ จัดเก็บความรู้ในรูปแบบแฟ้มข้อมูล แฟ้มภาพ แผ่นพับ และต้องการจัดเก็บข้อมูลในรูปแบบของฐานข้อมูลที่ สามารถสืบค้นและแสดงผลข้อมูลได้ตามที่ต้องการ (อยู่ในระหว่างการดำเนินการ) ข้อมูลส่วนใหญ่ จะอยู่ในเครื่องคอมพิวเตอร์ของศูนย์ข้อมูลหมู่บ้าน และผู้วิจัยได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการความรู้ โดยการจัดทำ VCD ขั้นตอนการแกะสลักอย่างละเอียด พร้อมทั้งจัดทำเป็นรูปเล่มเพื่อให้ชุมชนได้ จัดเก็บและเผยแพร่ให้กับบุคคลที่สนใจทั่วไป

5. ข้อค้นพบอื่น ๆ นอกจากประเด็นที่ศึกษาจากงานวิจัยแล้ว คณะผู้วิจัยยังได้ข้อค้นพบซึ่งเป็นความต้องการของชุมชนดังนี้

5.5.1 ต้องการให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามาอบรมให้ความรู้ในการเพิ่มมูลค่าของการผลิต เช่น อบรมการฝังมุกในตัวมังกร เพื่อจะได้ราคาสูงขึ้นและให้ความรู้ด้านความปลอดภัยในการผลิต

5.5.2 ชุมชนต้องการอนุรักษ์ความรู้ในการแกะสลักโขนฟามังกรให้เป็นเอกลักษณ์ของบ้านคลองเตย และถ่ายทอดให้กับกลุ่มคนที่สนใจ

5.5.3 ต้องการพัฒนาฐานข้อมูลให้สามารถจัดเก็บและสืบค้นข้อมูลตามที่ต้องการได้

5.5.4 ต้องการพัฒนารูปแบบของผลิตภัณฑ์ให้มีความหลากหลาย และยังคงแกะสลักโขนฟามังกรอยู่เหมือนเดิม

5.5.5 ต้องการอนุรักษ์และถ่ายทอดความรู้ในการแกะสลักโขนฟามังกรแก่ผู้ที่สนใจทั่วไป

สรุป

ไม้แกะสลักโขนฟามังกรบ้านคลองเตยเป็นการแกะสลักไม้ชิ้นใหญ่ ที่ได้รับความนิยมนำมาทำของตกแต่งทั้งในอดีตและปัจจุบัน รูปทรงของโขนฟามังกรมี 2 แบบคือ มังกรคู่และมังกรเดี่ยว ชุมชนเกิดความภาคภูมิใจกับผลงานที่สร้างชื่อเสียงให้กับหมู่บ้านและเป็นการเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว มีการถ่ายทอดความรู้ให้กับญาติ เพื่อนบ้าน นักเรียนและกลุ่มคนที่สนใจทั่วไป โดยการรวมกลุ่มของผู้ผลิตในรูปแบบของศูนย์ส่งเสริมหัตถกรรมพื้นบ้าน และได้มีการพัฒนาความรู้อย่างต่อเนื่องเพื่อดัดแปลงผลงานให้มีความประณีตและสวยงามอยู่เสมอ

เอกสารอ้างอิง

- ชุตินา หวันชิตินาย. 2547. ศึกษาหัตถกรรมแกะสลักไม้เทพทาโรของชาวบ้านตำบลเขากอบ อำเภอห้วยยอด จังหวัดตรัง. วิทยานิพนธ์. สงขลา:มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. 2542. ธุรกิจชุมชนเส้นทางที่เป็นไปได้. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สทว.)
- เน่งน้อย ปัญจพรค์ และสมชาย ณ นครพนม. 2535. ศิลปะไม้แกะสลัก. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์ ทรงเดช สุทธิสา. 2545. ความคงอยู่ในอาชีพแกะสลักไม้ของชุมชนกิวแลน้อยและกิวแลหลวง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์. เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ปรมัตต์ บริพันธ์กุล. 2546. การจัดการธุรกิจผลิตภัณฑ์ไม้แกะสลักบ้านถวาย อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์. เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- ภาณุพงศ์ จงขานสิทธิ์. 2546. การศึกษากระบวนการถ่ายทอดความรู้และทักษะการทำภาชนะเครื่องเงินของช่างเครื่องเงิน ในเขตเมืองเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- ยอดสยาม เล้าเจริญ. 2537. พัฒนาการทางศิลปกรรมของสินค้าไม้แกะสลักในเขตอำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง. เชียงใหม่: ภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- รัตนะ อุทัยผล. 2523. เอกสารนิเทศการศึกษาฉบับที่ 225: หัตถกรรมประจำถิ่น. กรุงเทพฯ : บพิธการพิมพ์.
- วัลลภ ไชยพรหม. 2529. เทคนิคในการแกะสลักไม้. กรุงเทพฯ: ยูไนเต็ทบุ๊คส์.
- วุฒินันท์ งามฤทธิ์. 2540. ระบบการผลิตเชิงอุตสาหกรรมการแกะสลักไม้บ้านหนองหลัก ตำบลหัวจัว อำเภอสนม จังหวัดสุรินทร์. วิทยานิพนธ์. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- สมนึก แก่นไม้หอม. ผู้ให้สัมภาษณ์. อรุณลักษณ์ ทูมมากรณ์ ผู้สัมภาษณ์. ที่ศูนย์ส่งเสริมหัตถกรรมพื้นบ้านบ้านคลองเตยหมู่ 9 ต.คลองลานพัฒนา อ.คลองลาน จ. กำแพงเพชร. เมื่อวันที่ 5 มีนาคม 2548.
- สัมฤทธิ์ ทองเถื่อน. 2536. การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ของการถ่ายทอดงานรูปปั้นโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น จังหวัดเพชรบุรี. วิทยานิพนธ์. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อนุรักษ์ ปัญญาวิวัฒน์. 2541. ผลกระทบของการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงธุรกิจต่อการจัดการทรัพยากรทรัพยากรธรรมชาติในภาคเหนือตอนบน. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อุทุมพร หมั่นทำการ. 2529. การถ่ายทอดเทคโนโลยีหัตถกรรมเครื่องจักรสานไม้ไผ่. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เอกรัฐ อินตะวงศา. 2545. การถ่ายทอดความรู้อาชีพช่างปั้นสิงห์ในจังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์. เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.